

Arkivkode:

FU-sak:1/15

Sak nr.:

Møte: 15.01.15

Forskningsetikk – energiomstilling – bærekraftig utvikling.
Oppfølging av styresak 121/2014

---

1 INNLEDNING

Gjeldende strategi for Universitetet i Bergen utløper i 2015, og arbeidet med en ny overordnet strategi for institusjonens planer og hovedsatsinger gjeldende fra 2016 har kommet langt. Det er lagt vekt på at strategien skal utvikles gjennom en bred prosess og i god dialog med interne miljøer så vel som eksterne interessenter. I tilknytning til strategiprosessen, direkte og indirekte, er det foretatt utredningsarbeid og rettet henvendelser til UiB med nær tilknytning til spørsmål om universitetets faglige prioriteringer, særlig på områder som bærekraftig utvikling og energiomstilling. Diskusjonen har foregått i internt ved UiB, senest i Universitetsstyret i møte 27. november 2014 (sak 121) men også i offentlige medier. Universitetets forskningsutvalg er rådgivende organ for universitetsstyret i forskningspolitiske og forskningsstrategiske spørsmål». I mandatet er det nedfelt at utvalget «skal arbeide for å sikre best mulige vilkår for universitetsforskningen, særlig grunnforskningen som universitetet har et spesielt ansvar for». Universitetsstyret har på denne bakgrunn ønsket at spørsmålene drøftes i utvalget, med sikte på råd og innspill til den videre behandling.

I Universitetsstyremøtet 28.5.2014 under sak 65 Eventuelt, ba Peter Haugan om en oppdatering på oppfølging av bærekraftige investeringer. I universitetsstyremøte den 19.6.2014, sak 67 Eventuelt, orienterte rektor om den etiske vurderingen av petroleumsforskning fra Den nasjonale forskningsetiske komiteen, NENT. Komiteen vurderte ikke universitetets faglige virksomhet som uetisk og understreket at petroleumsforskning har en rolle å spille i energiomstillingsprosessen. Rektor orienterte om at UiB ønsker å gjøre klima og energiomstilling til ett av tre satsingsområder ved UiB. Styret tok rektor sin orientering om NENTs vurdering til etterretning, samtidig som det ble bedt om at universitetsledelsen skulle arbeide videre med planene om å etablere klima- og energiomstilling som et tredje satsingsområde ved UiB.

I etterkant av NENT sitt svarbrev har ledelsen i tillegg til henvendelsen fra professor Haugan mottatt flere dokument som er relevant for oppfølgingen i saken:

- På oppdrag fra universitetsledelsen har professor Eystein Jansen utarbeidet «**Utkast til strategiplan for UiBs satsning på klimaforskning**»
- I forbindelse med utarbeidelse av ny strategiplan for Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet for perioden har en arbeidsgruppe ledet av professor Inga Berre utformet et forslag til «**Strategi for bærekraftig energi**» (Berre-utvalget).

- En arbeidsgruppe ledet av professor Roger Strand har utarbeidet et innspill UiBs strategiprosess. Arbeidsgruppen avga sitt innspill «**Forskningens samfunnsansvar ved Universitetet i Bergen**» (Strand-utvalget).
- Studentparlamentets resolusjon «**Et studentpolitisk klimaforlik på Høyden**», vedtatt 24.11.2014.

De ovennevnte dokumenter samt uttalelsen fra Studentparlamentet fulgte som vedlegg da saken på nytt ble lagt frem som orienteringssak til universitetsstyret i møte 27.11. 2014 (sak 121). I styresaken ble det lagt opp til at saken også legges frem for Forskningsutvalget (FU) i januar 2015. Saken vil bli fulgt opp av en ny sak til universitetsstyrets møte 12. februar 2015. Haugans henvendelse og de øvrige nevnte dokumenter danner grunnlag for oppfølgingsarbeidet.

2 SAMFUNNSANSVAR – BÆREKRAFT – KLIMA OG ENERGIOMSTILLING

I det følgende gis en kort fremstilling av enkelte hovedpunkt i dokumentene.

2.1 Forskningens samfunnsansvar ved Universitetet i Bergen (Strand-utvalget)

UiB oppnevnte en arbeidsgruppe 30.06.2014 med mandat til å komme med innspill om forskningens samfunnsansvar til UiBs strategiprosess. Gruppen ble ledet av professor Roger Strand. Gruppens rapport tok utgangspunkt fire hovedstrømninger som preger utformingen av forskningspolitikken i vår tid:

- 1) **Satsing på grunnforskning**, der ikke minst universitetene selv er satsing på grunnforskning, nysgjerrighetsdrevet forskning og vitenskapelig ansattes mulighet og rett til selv å velge forskningstema. UiB vil i all sin virksomhet vektlegge forskningens samfunnsansvar. Dette er et sentralt aspekt ved UiBs faglige profil.
- 2) **Store samfunnsutfordringer**, der det stimuleres til forskning som tematisk retter seg inn mot å gi bidrag til samfunnets møte med store utfordringer, f.eks. klima, bærekraft, demografiske endringer, helse og velferd, og ønsket om å komme ut av økonomisk krise og skape nye arbeidsplasser.
- 3) **Forskningens samfunnsimplikasjoner**, som bygger på erkjennelsen av at forskning påvirker samfunn og miljø og at forskning gir ny innsikt som gir nye samfunns-goder og utvikling av nye teknologier, praksiser og tjenester. Forskningen kan også ha uønskede eller utilsiktede virkninger. Fokuset på implikasjoner av selve forskningsprosessen er blitt stadig sterkere og mer velregulert gjennom forskningsetiske prinsipper, retningslinjer og institusjoner
- 4) **Tettere involvering**, som bygger på en erkjennelse av verdien av og behovet for en dialog mellom forskning, andre samfunnsaktører og sivilsamfunnet som sådan, slik det bla kommer til uttrykk i H2020s tverrgående prinsipp opplegg for Responsible Research and Innovation.

I rapporten fremmes bl.a. følgende forslag:

- UiB vil anvende de samme grunnleggende verdiene på vår egen virksomhet. UiB ønsker åpen og kritisk diskusjon av sin egen forskningsvirksomhet, basert på tett involvering og dialog med andre samfunnsaktører og sivilsamfunnet, og på forskningsbasert kunnskap om konsekvensene av vår egen forskning.
- Forskningen har et ansvar for å bidra positivt i møtet med de store samfunnsutfordringene. UiB vil opprette nye møteplasser og bygge ned institusjonelle og organisatoriske terskler og barrierer for nye samarbeidsformer i forskning, herunder tverrfaglig og transfaglig forskning, og for innovasjon som involverer og står i dialog med sivilsamfunnet.
- UiB gjør prinsippet om ansvarlig forskning og innovasjon (responsible research and innovation, RRI) gjeldende for all forskning. Alle forskningsstrategiske satsingsområder og større forskningsatsinger ved UiB skal ha en plan for implementering av RRI.
- UiB vil dokumentere sitt arbeid for å vektlegge forskningens samfunnsansvar og iverksette prinsippet om RRI i tråd med europeisk beste praksis.

2.2 UTKAST TIL STRATEGIPLAN FOR UIBs SATSNING PÅ KLIMAFORSKNING (Jansen)

Planen bygger på en visjon om Universitetet i Bergen skal være Nordens ledende forsknings- og utdanningsinstitusjon på klimaforskning og med det gi vesentlig kunnskap for en bærekraftig utvikling i verden. Sammen med partnere i andre bergenske forskningsinstitusjoner skal UiB sikre at Bergen blir den fremste klimaforskningsbyen i Norden, med ekspertise på globale endringer og sterke bånd til næringsutvikling og offentlig forvaltning.

Dagens utvikling med befolkningsvekst, tap av biologisk mangfold, matproduksjonsusikkerhet, økende ressurs- og energiforbruk og økt samfunnsrisiko fra klimaendringer setter jordens bærekraft under press, og skaper store globale utfordringer. De eksisterende utviklingsbanene må endres, og verden må i de neste få tiårene gjennomgå en rask og unik transformasjon over på en bærekraftig kurs. UiB skal være en ledende kraft i å skape kunnskapsgrunnlag og kompetanse for å bidra til denne globale omstillingen. Dette skal skje ved å videreutvikle og skape fremragende forskningsmiljø med stor relevans i forhold til å gi kunnskapsbaserte svar på utfordringene - som grunnlag for handling.

Planen lanserer tre siktemål:

1. **Styrke ledende UIBs posisjon**, internasjonalt og nasjonalt som er etablert gjennom Bjerknessenteret.
2. **Bygge opp styrke** innenfor forskning knyttet til klimaeffekter på økosystem og samfunn og forske på klima- og energiomstilling med samfunnsfaglig (inkludert psykologi og pedagogikk) og humanistisk forankring.
3. **Sikre flerfaglig samarbeid** bl.a. slik at Bjerknessenteret styrke bidrar inn i prosjekter med utgangspunkt i andre fagfelt. Dette gir UiB en unik bred kompetanse og åpner for sterk konkurransekraft på forskjellige finansieringsarenaer.

Planen dekker ikke ren teknologisk forskning som utvikler de nye produksjons- og distribusjonsteknologiene for energi, men tar med forskning som studerer energisystemene og som i bred forstand er knyttet til befolkningens holdninger og handlinger, sosiale og organisatoriske prosesser som påvirker energiomstillingen i samfunnet, som studerer energisystemenes utvikling,

virkningene av politiske og økonomiske rammebetingelser for omstilling og hvordan klimaendringene bidrar til og begrunner slik omstilling.

2.3 Forslag til Strategi for bærekraftig energi for Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet (Berre- utvalget)

Dekanus ved Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet oppnevnt i april 2014 en arbeidsgruppe som fikk oppdrag å utforme et forslag til strategi for fakultetets videre satsing på forskning og utdanning innen bærekraftig energi. Bakgrunnen var fakultetets ønske om et bevisst forhold til tilpassing til morgendagens behov for omfang og innretning på energirelatert forskning og utdanning ved fakultetet og ved UiB som helhet». Utvalget ble ledet av professor Helga Berre.

Utvalget anbefaler at forskning og utdanning innen energi og energiomstilling ved UiB og Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet skal være av betydelig omfang og stå sterkt internasjonalt innen utgangen av neste strategiperiode (2016-2022).

Utvalget peker bl.a. på følgende delmål:

- Grunnleggende forskning mot fornybar energi og energiomstilling der UiB har forskningsaktivitet skal prioriteres tydeligere i nasjonale satsinger.
- UiB skal ha sterk vekst i eksternfinansiert forskning knyttet til energi og energiomstilling.
- UiB skal ha nasjonalt ledende roller i flere forskningsområder knyttet til energi og energiomstilling.
- UiB skal delta aktivt i nye Forskningsssenter for miljøvennlig energi (FME).
- UiB skal delta aktivt i energirelaterte forskernettverk og satsinger nasjonalt og internasjonalt

Fra Berre-utvalget kan nevnes følgende syv tiltak, omtalt i På Høyden 30. desember 2014.

- 1) Gjennomgang av organiseringen ved UiB – aktiviteten er i dag fragmentert og lite synlig. Det bør opprettes et sentralt utvalg med ansvaret for organiseringen av tverrfakultære aktiviteter
- 2) Avsetting av såkornmidler: Frikjøp til skrijving av større søknader, professor II-stillinger, m.m
- 3) Opprettelse av tre energiprofessorater
- 4) Opprettelse av ad hoc «Bergensforskergrupper» i samarbeid med CMR, Uni, NHH og HiB
- 5) Samlokalisering av forskergrupper på tvers av institusjonene, f.eks. i Entek-bygget
- 6) Energistudier ved UiB: Samlebetegnelse for tilbudet innen energi for bedre synliggjøring og profilering
- 7) Opprettelse av to nye kurs innen energi, i samarbeid med andre fakulteter, som kan tilbys alle studenter ved UiB. Deriblant et prosjektarbeidskurs, hvor ulike disipliner jobber sammen om å løse prosjektoppgaver på aktuelle problemstillinger.

2.4 Henvendelse fra professor Haugan

Professor Haugan har i en egen henvendelse til ledelsen, bedt om at UiB tar til orde for at:

»Den langsiktige grunnforskningen som skal drives ved et universitet med UiBs ambisjoner er imidlertid blant de første virksomhetene som må stimuleres til å dreie inn på nye spor, lenge før yrkesutdanning og faktisk næringsvirksomhet i samfunnet endrer seg».

Haugan tar videre til orde for føre-var-prinsippet, bærekraftig utvikling og forskning som bidrar til en rask overgang til en fossilfri fremtid og at det treffes tiltak som sikrer at det ikke gis insentiver i form pengestøtte eller andre innsatsfaktorer fra UiB eller brukes eksterne midler til prosjekter eller annen virksomhet som kan bidra til å forlenge fossilalderen.

2.5 Studentparlamentet

Den 24.11.2014 vedtok Studentparlamentet en resolusjon «Et studentpolitisk klimaforlik på Høyden». Resolusjonen gir uttrykk for at UiB blant annet må legge til rette for forskning på fornybar energi og tverrfaglig samarbeid innen forskning på klima og omstilling til et lavutslippssamfunn.

3 AVDELINGSDIREKTØRENS KOMMENTARER.

I følge regjeringens langtidsplan for forskning og høyere utdanning er en kunnskapsbasert tilnærming vesentlig for å finne løsninger på mange av utfordringene som samfunnet står overfor, og regjeringen peker bl.a. på omstilling til grønn vekst og tilpasning til klimaendringene. Innspillene til UiBs strategiprosess og det store engasjementet i forbindelse med den etiske vurderingen av petroleumsforskning fra Den nasjonale forskningsetiske komiteen (NENT), peker på forhold som knytter seg til diskusjonen om prioriteringer og strategier for en langsiktig omlegging av forskningen ved UiB. Dokumentene aktualiserer hver på sin måte, spørsmål som knytter seg til UiB og forskningenes samfunnsansvar, både som forsknings- og utdanningsinstitusjon, og leverandør av kunnskap, kompetanse og teknologi.

Anerkjente forskningsuniversiteter kjennetegnes ved at de har høy internasjonal kvalitet over en stor faglig bredde. Ambisiøse kvalitetskrav kan ikke begrenses til særskilte forskningssatsninger, men må rettes inn mot hele forsknings- og utdanningsvirksomheten. Langsiktig grunnleggende forskning er universitetets hovedansvar og en avgjørende drivkraft i utviklingen av ny kunnskap. Målet om å få flere verdensledende miljøer i Norge vil ikke kunne nås uten grunnforskning. Opprettholdelse og fornyelse av etablerte miljøer vil heller ikke kunne realiseres uten grunnforskning. Å sørge for gode vilkår for grunnleggende forskning blir derfor den viktigste del av universitetets samfunnsansvar.

Samfunnsansvaret innebærer at de forskningsutførende institusjoner også må forholde seg aktivt til de utfordringer samfunnets står overfor og anvende sine ressurser i samsvar med overordnede og nasjonale målsettinger for forskningen, vedtatt av Stortinget og bevilgende myndigheter. På samme måte må institusjonene forholde seg aktivt til forskningens resultater. Grunnleggende forskning kjennetegnes også ved uforutsigbare resultater og utilsiktede effekter som i sin eventuelle anvendelse kan ha positive og eller negative innvirkning på samfunn, miljø og enkeltmennesker. Dette er en del av samfunnsansvaret slik det er nedfelt i EUs rammeprogram for forskning H2020, den såkalte RRI; Responsible Research and Innovation. I H2020 regnes dette som

«en prosess der alle samfunnsaktører (forskere, innbyggere, politikere og næringsliv) samarbeider gjennom hele forsknings- og

innovasjonsprosessen med sikte på å knytte resultater fra forskning og innovasjon til verdier, behov og samfunnets forventninger¹».

I tråd med dette må universitetenes samfunnsansvar innebære at det forskes på risiko- og usikkerhetsaspekter knyttet til implikasjoner av forskningens resultater. Dette er i tråd med universitetets tradisjon for åpen kritikk og diskusjon, og med «føre-var» prinsippet som bl.a. professor Haugan tar til orde for. Det kan i denne sammenheng pekes på at universitets- og høyskoleloven gir institusjonene «ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimeslige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov».

Diskusjonen om samfunnsansvar engasjerer hele universitetet. NENT-saken avdekket et betydelig engasjement blant universitetets vitenskapelige ansatte men også hos studentene i spørsmålet om energiomstilling, og bærekraftig utvikling. Engasjementet har vakt internasjonal oppmerksomhet, bla. gjennom i et større oppslag i New York Times. Det er nærliggende å tro at både kritiske røster og et lignende engasjement vil vise seg også på andre viktige områder der universitet er engasjert i utfordrende, høyaktuell og relevant forskning, som f.eks. menneskerettigheter og klimaforskning. Det vil være en styrke for UiB om synspunkt og vurderinger knyttet til universitetets samfunnsansvar systematisk blir inkludert i utformingen av beslutningsgrunnlag som legges frem for styringsorgan og ledelse på alle nivå i universitetsorganisasjonen. Etter avdelingsdirektørens oppfatning bør det foretas en utredning om hvordan dette kan implementeres.

Utkast til ny strategi for UiB blir lagt frem for universitetsstyret i februar og skal deretter på høring. Gjennom en informert og opplyst diskusjon med utgangspunkt i universitetets og forskernes frie akademiske interesser, vil strategien da få en bred og sterk forankring i hele universitetssamfunnet, og lede til prioriteringer og strategier for en langsiktig og målrettet plan for forskningen ved UiB. Fagmiljøenes og forskernes engasjement vil naturlig også dreie seg om enkelttiltak og forslag til endringer innenfor rammen av kortere tidshorisoner, kanskje også strakstiltak med direkte konsekvens for forskningsgrupper og enkeltforskere. Slike synspunkt og vurderinger bør sammen med andre relevante innspill, som utredninger og henvendelser nevnt ovenfor, knyttes til strategiprosessen.

Avdelingsdirektøren vil understreke at eventuelle konkrete forslag til tiltak bør utformes slik at de ikke kommer i konflikt med rådende forskningskultur og tradisjon, fagetiske normer eller den akademiske frihet slik den nå er regulert i universitets- og høyskoleloven §1-5. Frem til lovendring i 2007 regulerte bestemmelsen kun institusjonenes autonomi, og sa intet om den enkelte forskeres vern mot pålegg og instruksjoner fra institusjonens ledelse. Den lovregulerte akademiske frihet gir nå den enkelte forsker et selvstendig faglig ansvar for innhold og opplegg av sin undervisning innenfor de rammer som institusjonen fastsetter eller som følger av lov eller i medhold av lov, samt rett til å velge emne og metode for sin forskning innenfor de rammer som følger av ansettelsesforholdet eller særskilt avtale. UiB har imidlertid både en rett og plikt til å prioritere sine ressurser, og en klart definert institusjonell fagprofil er ikke et brudd på de viktige prinsipper om akademisk frihet².

---

¹ <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/responsible-research-innovation>

² Arild Underdal : http://www.ntnu.no/ff/wiki/media/underdal_akademiskfrihet_forskerforb_ntnu.ppt

Avdelingsdirektøren fremmer på denne bakgrunn følgende forslag til vedtak:

- 1) Diskusjonen om mål og tiltak som gjør at UiB kan bidra til å gi svar på vår tids globale utfordringer, nå sine strategiske mål og styrke sitt samfunnsansvar, må være basert på universitetets og forskernes frie akademiske interesser.
- 2) Forskningsutvalget anbefaler at alle relevante innspill og henvendelser til ledelsen knyttet til forskningsetikk, energiomstilling, klima og bærekraftig utvikling inngår i grunnlagsmaterialet for UiBs strategiprosess i vårsemesteret 2015.
- 3) Forskningsutvalget anbefaler universitetsledelsen å utrede hvordan synspunkt og vurderinger knyttet til universitetets samfunnsansvar, på en systematisk måte kan bli inkludert i beslutningsgrunnlaget for styringsorgan og ledelse på alle nivå i organisasjonen.